

Bodó Csanád & Zabolai Margit Eszter

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A csángó műrokon és a keresztanya: Nem és nemzet a moldvai magyar nyelv revitalizációs programjában¹

A társadalmi nemi viszonyoknak a nemzet kialakulásában és változásában játszott szerepéről az utóbbi évtizedekben több elemzés született. Ezek rámutatnak arra, hogy kulturálisan változó módon, de nagy következetességgel különülnek el a férfiaknak és a nőknek a nemzet fenntartásában vagy újratermelésében betöltött funkciói. Kevésbé körvonalazódott azonban az a kérdés, hogy miként járul hozzá e nemiségükben értelmezett folyamatokhoz a nemzet egyik központi jelentőségű eleme, a nyelv. Másképpen megfogalmazva, érdemes felvetni, hogy milyen jelentősége van a nyelv és a nem kapcsolatának a nemzet konstrukcióiban. Yuval-Davis (1997/2005) azon tételéből kiindulva, amely szerint a nők a nemzet biológiai, kulturális és állampolgársághoz kötődő reprodukcióját valósítják meg, tanulmányukban amellet érvelünk, hogy a reprodukció szintjei értelmezhetők a nyelvhez kapcsolódó gyakorlatokban is. Ez az összefüggés nemcsak arra mutat rá, hogy a nyelv és a nem, valamint a nemzet és a nyelv közötti viszonyok hogyan alakulnak egy-egy szociolingvisztikai helyzetben, hanem hogy miként járulnak hozzá e kételemű viszonyok a nyelv kulturális reprezentációinak – a nyelvi ideológiáknak – a „természetessé” válásához. E folyamatokat a moldvai – „csángó” – magyar nyelv revitalizációja kapcsán elemezzük, amely a magyarországi „keresztanyák” támogatásával valósul meg.

Bevezetés

A társadalmi nemi viszonyoknak a nemzet kialakulásában és változásában játszott szerepéről az utóbbi évtizedekben több elemzés született (Verderey 1994; Yuval-Davis 1997/2005; Ranchod-Nilsson és Tétreault 2000; Mayer, szerk. 2000; Gal-Kligman, szerk. 2000; Kim-Puri 2005). Ezek rámutatnak arra, hogy kulturálisan változó módon, de nagy következetességgel különülnek el a férfiaknak és a nőknek a nemzet fenntartásában vagy újratermelésében betöltött funkciói. Kevésbé körvonalazódott azonban az a kérdés, hogy miként járul hozzá e nemiségükben értelmezett folyamatokhoz a nemzet egyik

¹ A tanulmány az OTKA K 112447. számú támogatásával készült.

központi jelentőségű eleme, a nyelv. Másképpen megfogalmazva, a nyelv és a nemzet számos közösségben meghatározó viszonyából kiindulva érdemes felvetni, hogy milyen jelentősége van a nyelv és a nem kapcsolatának a nemzet konstrukcióiban. Yuval-Davis (1997/2005) azon tételéből kiindulva, amely szerint a nők a nemzet biológiai, kulturális és állampolgársághoz kötődő reprodukcióját valósítják meg, tanulmányukban amellet érvelünk, hogy a reprodukció szintjei értelmezhetők a nyelvhez kapcsolódó gyakorlatokban is. Ez az összefüggés nemcsak arra mutat rá, hogy a nyelv és a nem, valamint a nemzet és a nyelv közötti viszonyok hogyan alakulnak egy-egy szociolingvisztikai helyzetben, hanem hogy miként járulnak hozzá e kételemű viszonyok a nyelv kulturális reprezentációinak – a nyelvi ideológiáknak – a „természetessé” válásához. E folyamatokat egy Magyarországról nézve marginális közösség – a moldvai „csángók” – magyarnyelv-használatának revitalizációjával összefüggésben elemezzük. A nyelvi revitalizáció magyarországi támogatói – főképp, de nem kizárólag nők – a civil kezdeményezésként működő keresztszülői programban vesznek részt; ennek keretében moldvai román nyelvű gyerekek magyartanítását finanszírozzák. A Yuval-Davis szerint a nemzet kulturális reprodukciójában központi szerepet betöltő „idősebb nők” e program magyarországi résztvevőiként úgy járulnak hozzá a moldvai magyar nyelv újratermeléséhez, hogy egyben a hagyományos „anyai” szerepet is újratermelik, illetve az anyagi támogatás révén – paradox módon – az etnolingvisztikai egyenlőtlenségek fenntartását erősítik.

Tanulmányunk a következőképp épül fel: először áttekintjük a nemnek és a nemzetnek a nyelvi revitalizációban betöltött szerepéről végzett eddigi kutatásokat, és felvázoljuk saját vizsgálatunk szempontjait. Ezt követően bemutatjuk a magyar nyelv moldvai revitalizációjának legfontosabb intézményét, a Moldvai Csángómagyar Oktatási Programot, valamint annak magyarországi támogatói körét, a „keresztszülőket”. Elemzésünk, amelyet az alkalmazott módszer – a magyar nyelvészetben kevésbé ismert nexuselemzés – rövid ismertetése előz meg, a keresztszülőknek az oktatási programhoz való anyagi és más természetű hozzájárulása motivációival és mikéntjével foglalkozik, továbbá rámutat arra, hogy a nyelvi revitalizációban résztvevő támogatók tevékenységének milyen moldvai értelmezései alakultak ki.

Nem és nemzet a nyelvi revitalizációban

A nyelvi revitalizáció – vagy ahogy hol semleges leíró terminussal, hol pedig pejoratíván említik, a „nyelvmentés” – olyan nyelvészeti terület, amelyet jóval többen vizsgáltak a nemzet koncepciójával összefüggésben, mint a (társadalmi) nemmel kapcsolatban. A nemzet és a nyelvi revitalizáció közötti összefüggés különösen azokban a szociolingvisztikai helyzetekben

nyilvánvaló, ahol a nyelv az adott csoport állami keretek között elgondolt – megvalósított vagy megvalósítandó – önállóságának meghatározó eleme, például az ír, az ivrit, a katalán vagy a magyar nyelv esetében (az utóbbi nemzetfogalom sajátossága a többihez képest, hogy nyelvi alapon inkluzív, mivel beleértődnek a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyar nyelvű csoportok is, köztük – mint látni fogjuk – a magukat a népszámlálásokon túlnyomórészt románként azonosító moldvai magyar nyelvű beszélők). Miközben számos kutatás rámutatott arra, hogy a modern nemzetfogalom és a nyelvi ideológiák között szoros összefüggés van, amely többek között a német romanticizmus herderi „egy nyelv – egy nép” ekvivalenciájában gyökerezik (Woolard 1998), ennek az összefüggésnek a társadalmi nemmel való kapcsolata nem egyértelmű (Echeverria 2003: 409; Wertheim 2012: 263). De mielőtt a nemzet, a nyelv és a nem kapcsolatainak eddigi elemzéseit áttekintenénk, érdemes kitérni arra, milyen szociolingvisztikai kutatások folytak a nyelvi revitalizáció nemi vonatkozásaival összefüggésben.

A nyelvi revitalizáció és a nem közötti kapcsolat kérdése nincsen jelen a nyelvmentés szakirodalmának összefoglaló munkáiban. Nincs például szó a nemről Nettle és Romaine (2000) vagy Grenoble és Whaley (2006) monográfiájában, Austin és Sallabank, szerk. (2011) kézikönyvében vagy Mihas és mtsai, szerk. (2013) tanulmánygyűjteményében. Azok a kutatások, amelyek nem csupán periferikusan kezelik a kérdést, hanem a vizsgálatok középpontjába állítva, három főbb területet érintenek (ezek azonban nem választhatók el élesen egymástól, és akár ugyanaz az elemzés többet is feltárhat közülük). Az első főbb terület a nem és az identitás diszkurzusainak megjelenése a nyelvcsere, a nyelvmegtartás és a nyelvi revitalizáció gyakorlataiban (Rindstedt és Aronsson 2001; Bilaniuk 2003; Echeverria 2003; Hoffman 2003; 2006). Ide tartozik Adkins és Davis (2012) munkája, amely a breton nyelv médiareprezentációjának nemi vonatkozásait elemzi, és kimutatja, hogy – szemben például a baszk nemzetnek és nyelvnek a tankönyvekben kialakított ikonikusan maskulin megjelenítésével (Echeverria 2003) – a breton nem kapcsolódik össze a beszélők nemiségével, hanem olyan performanciában mutatkozik meg, amely a nőiség sokféle változatát jeleníti meg. A nőiség e változatai ugyan sztereotipikusak, de mert a breton regionálisan értelmezett különböző beszélői típusaihoz kapcsolódnak (például mikor a kulturálisan konzervatív a naív lány szerepét ölti fel vagy a breton diaszpórában élő átalakul normatívan divatos párizsi „nagylánnyá”), szubverzív jellegüknél fogva mutatnak rá a nőiség e változatainak (nyelvi) performativitására. Ugyancsak a „hagyományos” és az „új” kulturális gyakorlatok konfliktusát elemzi Ahlers (2012), aki azt vizsgálja meg, hogy a kaliforniai őshonos nyelvek revitalizációja hogyan kapcsolódik össze a nemi

szocializációval, amely során e közösségekben a nők számára a hallgatás szemiotikai használatának elsajátítása bizonyos (hagyományosként jellemzett) kontextusokban a nőiség indexálását szolgálja, máskor viszont a nyelvi revitalizációban való aktív részvétel hiányát jelzi.

A második területen a nemnek a politikai vonatkozásai válnak hangsúlyossá a nyelvi tervezésben (Kroskry 1998, 2009, Wertheim 2012). Egyik példánk ugyancsak a médiában megjelenő női beszélőkről szól: Cotter (1999) elemzése szerint a nők szereplése az ír nyelvű tévében olyan nyelvi revitalizációs és egyben modernizációs törekvés, amely nemcsak az írnek a társadalmi felértékelődéséhez járul hozzá, hanem egyben ahhoz is, hogy a nők kiszakadjanak a hagyományosan korlátozó társadalmi keretek közül, és ezáltal hozzájáruljanak saját helyzetük szélesebb körű átértékeléséhez. Ugyanakkor Pujolar (2013) arra hívja fel a figyelmet, hogy a modernitás belső ellentmondásai ezekben a helyzetekben is megjelennek: a modernizáció a nőket és a nyelvi kisebbségeket marginalizálja, miközben az „örökség” koncepciója éppen a margót avatja árucikké, azaz olyan értéké, amelyet főképp a (kisebbségi) nő gazdasági aktivitása testesít meg (58). Ezeket az ellentmondásokat a kisebbségi csoportokba tartozó aktorok eltérő módon kezelik. Pujolar példája szerint a velszi nyelv női beszélői a turisztikai ipar ágenseiként egyszerre játszanak rá a velszi identitás áruvá válására és kérdőjelezik meg a hagyományos identitás fenntarthatóságát, amelyben marginalizált a szerepük, szemben az acadiai (Kanada) frankofón kisebbségbe tartozó nőkkel, akik csak a hagyományos identitás konstrukcióit jelenítik meg a turisták számára. Az Ahlerséhez hasonló kérdést vet fel Leonhard (2012), amikor a miami őshonos nyelvi revitalizáció kapcsán az esszencialista módon felfogott hagyományos kultúra és nyelv „megidézése” olyan dilemmákkal jár a másféle kulturális kötődést is mutató érintettek számára, mint hogy miként egyeztethető össze ezek a „hagyományos nemi szerepek” – hogy Ahlers példájánál maradjunk, a nők hallgatásának normativitása – a beszélőknek a nemek egyenlőségén alapuló meggyőződésével.

Harmadik területként a nyelvi revitalizáció nemi vonatkozásai közül a nemzethez való viszonyt említhetjük. A kérdéssel foglalkozó vizsgálatok száma csekély; ez pedig összefügg azzal, hogy a nem, a nyelv és a nemzet közötti kapcsolatok kérdése sem tekinthető jól feldolgozottnak. E viszonyok feltárása még várat magára, néhány mintaértékű kutatástól eltekintve, mint például az Inoueé (2002), amely a japán női nyelvnek a 19. század végén – 20. század elején végbement kialakulását elemezve mutatja ki az összefüggést a (nyelvi) modernizáció és a modern japán nő megszületése között; eszerint a nemzeti szimbólumként és a japán kultúra ősi jellemzőjeként értelmezett „gyengéd” női nyelv megkonstruálása teszi magától értetődővé a „gyengéd”

nők saját hangjának társadalmi kontrollját a modern japán nemzet kialakulásának folyamatában.

Az explicit nyelvi tervezés és nyelvpolitika területén két tanulmányt említünk meg. Echeverria (2003) mutatott rá arra, hogy míg a nők a baszk nyelvi revitalizáció aktivistái, jelentős részt vállalva például a nyelv oktatásában, a nyelv és a nemzet reprezentációi nem jelenítik meg őket szerepüknek megfelelően (az észak-amerikai kontextusban erről lásd Meek 2014). Echeverria mellett Wertheim (2012) foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a nyelvi revitalizációban milyen módon jelenik meg a társadalmi nem. A tatár nyelv revitalizációjában résztvevő férfiak és nők eltérő stratégiáit elemezve kimutatta, hogy míg a tatár férfiak a nyelv érdekében nyílt csoportközi konfliktusokat is vállalnak, a tatár nők csak a csoporton belül, kevésbé konfrontatív módon jelenítik meg a tatár nyelv iránti elkötelezettségüket. A férfiak tatár nyelvi megnyilvánulásai ezáltal részét képezik annak a folyamatnak, amelyet Wertheim „a nacionalista projektum maszkulinizálása”-ként jellemez.

Mindezek a kutatások a nem reprodukciója felől közelítik meg a kérdést, és úgy alakítanak ki kritikai diszkurzust a nyelvi revitalizációról, hogy a „hagyományos női szerepek”-hez képest határozzák meg saját pozíciójukat. Ebből a pozícióból a nemi szerepek reprodukciója az állam vagy a kisebbségi csoport autoriter intézményei (sajtó, iskola, közigazgatás, stb.) és a hozzájuk kapcsolódó aktorok által valósul meg. Az elemzések nem vetik fel azonban azt a nemi szerepek reprodukciójánál meghatározóbb jelentőségű kérdést, hogy milyen kapcsolat van a nem és a reprodukció között. Más szóval, a problémát a konkrét témára szűkítve, a szociolingvisztikai kutatás nem foglalkozik azzal, hogy milyen szerepe van a nemnek a nyelvi revitalizáció reproduktív célkitűzésében, azaz valamely korábbi nyelvi állapot új körülmények között való megteremtésében. Mivel pedig a revitalizáció a nyelv reprodukciója, megkerülhetetlen kérdés, hogy ez a tevékenység, ennek aktorai, diszkurzusai és más összetevői hogyan kapcsolódnak össze a nőknek azzal a reprezentációjával, amelyben Yuval-Davis (1997/2005) szerint a szerepük a nemzet biológiai, kulturális és állampolgársághoz kötődő reprodukciója (vö. Ranchod-Nilsson és Tétreault 2000). A következőkben azt elemezzük a moldvai magyar nyelvi revitalizáció kapcsán, hogyan történik meg a nyelvnek és a nemzetnek az összekapcsolása a reprodukció nemileg értelmezett feladatával.

A Moldvai Csángómagyar Oktatási Program és a keresztszülők

A magyar nyelv revitalizációjára irányuló moldvai program az ezredfordulón indult. A korábban helyi kezdeményezésre megvalósuló magyartanítás

sporadikus kísérleteit ekkor váltotta fel Hegyeli Attila, erdélyi etnográfus és egyben magyartanár szervezésében az az átfogó civil kezdeményezés, amely legfőbb célkitűzése szerint a nyelv oktatását minél többféle szinten és intézményes formában kívánta megvalósítani, egyre több településen (ún. oktatási helyszínen), egyre több nyelvtanuló bevonásával (Hegyeli 2001). A magyar nyelv tanításának Moldvában a legfőbb célcsoportja az alapfokon helyben tanuló gyerekek, de a program része a magyar nyelven továbbtanulni kívánók számára egy csíkszeredai kollégium, a „Csángó Bentlakás” fenntartása is. A program vezetőinek kimutatásai szerint a résztvevő gyerekek létszáma nagyjából 2000 fő (Márton 2013). Itt a program által finanszírozott módon biztosítanak a továbbtanulóknak lakhatást és pedagógiai támogatást. A program egyik távlati célja a magyar nyelv és kultúra iránt elkötelezett értelmiségi réteg kialakítása. A magyarórák kezdetben iskolán kívüli, délutáni vagy hétvégi foglalkozásokat jelentettek, mára az oktatás hangsúlya áttevődött az iskolai tanórákra, amelyek „magyar mint anyanyelv” tárgyként az idegennyelvi órákkal azonos óraszámúban, a román állam normatív támogatásával valósulnak meg. (Mindeközben számos helyszínen továbbra sem sikerült bevezetni az iskolába az oktatást, és a gyerekek iskolaidőn kívül látogatják a magyarórákat.) A programba bevont települések – ez 28 oktatási helyszínt jelent – nagyjából lefedik Moldvának azokat a régióit, ahol a magyar nyelvet a középkorú vagy idősebb korosztályok beszélik (Márton 2013).

A program sikerességének kérdése – a bemutatott szám adatok meggyőző ereje ellenére is – gyakran felvetődik; a rá adandó válasz nagyban függ attól, hogy ki, mit tekint célnak (vö. Sándor 2012). A magyar nyelv intézményes keretek között való oktatásának elterjesztését a program nagy hatékonysággal valósította meg (bár fontos megemlíteni, hogy Moldvában a magyar nyelv továbbra is tantárgyként és nem az oktatás médiumaként van jelen), ugyanakkor a Moldvában napjainkban általánosan zajló magyar–román nyelvcsereének a visszafordítása, mint a nyelvi revitalizáció egyik meghatározó célja, a felmérések adataiban nem mutatható ki (Bodó 2011; Heltai 2014; Tánczos 2011).

A moldvai magyar nyelvi revitalizáció extenziójának legalább háromféle forrása van. Elsőként említendő a posztszovjet kelet-európai régió államainak az Európai Unióhoz való csatlakozása, amelynek során az EU által támasztott feltételek között a kisebbségi és ennek részeként a nyelvi jogok kérdése hangsúlyosan megjelent (Fox és Vermeersch 2010). Pujolar (2007) rámutat arra, hogy

a nemzetállamok és a nemzeti elitek számára saját legitimitásuk fenntartása érdekében egyre nehezebb a nyelvről szóló régebbi diszkurzusokra támaszkodni, és [...] ez arra készteti őket, hogy domináns helyzetük

fenntartásához új ideológiai kereteket, stratégiákat és taktikákat alakítsanak ki. (77–78)²

Új megoldások többféle módon születnek; például a nemzetközi intézmények szabályozásaira támaszkodva tesznek kísérletet nyelvi kérdések kezelésére, mint a moldvai magyar nyelv-oktatás iskolai bevezetése során látható. E több mint egy évtizeden át húzódó folyamat, amely kezdetben a román állami hatóságok (a helyi iskolák és a megyei tanfelügyelőség) jelentős ellenállásába ütközött, napjainkra széles körben eredményre vezetett, mind a román nemzetállam, mind a romániai magyar kisebbségi elit szintjén a régi diskurzusok újragondolását eredményezte. Románia számára a 2007-es Európai Unió csatlakozás feltételei között meghatározó szemponttá vált a területén élő kisebbségek nyelvhasználatának biztosítása. Az erre irányuló elvárások ellentétbe kerültek a román egynyelvűség korábbi diskurzusának fenntartását szorgalmazó törekvésekkel. A romániai magyar nemzeti elit számára a moldvai magyaroctatás iskolai bevezetése a kisebbségi csoport érdekérvényesítése – hosszú távon a „megmaradása” – szempontjából volt szimbolikus jelentőségű. A kisebbségi csoport tagjai ismerték fel azt a lehetőséget, amely a romániai EU-csatlakozás változó nyelvpolitikai kontextusában stratégiai céljaik eléréséhez vezetett. A moldvai magyar nyelv-tanítási programnak az a taktikája, amely a Románia Európai Unió csatlakozása során vállalt kisebbségvédelmi feladatok felől értelmezi a magyar nyelv iskolai bevezetését, éppen a nemzetállam hagyományos diskurzusának legitimitását számolja fel. Mikor az oktatási program vezetői elérték, hogy a romániai törvényeknek megfelelően az iskolakörzetben legalább hét szülő által kért „kisebbségi nyelv” oktatását bevezessék a moldvai iskolákban – a szülői igényt hosszas huza-vonát követően közjegyző előtt aláírt kérvényekkel igazolták –, akkor érvelésük a jogi szabályozás szintjén ragadta meg az állampolgároknak azt a jogát, hogy az államétól eltérő nyelvüket az iskolában is tanulhassák. Mindez nem került konfliktusba a romániai magyar elitnek a kizárólag nyelvi jogként felfogott iskolai oktatás mellett jelenlévő „nemzeti” motivációjával, de éppen e motiváció fenntartása érdekében a változás jelentőségéhez képest jóval csekélyebb jelentőségű nyilvánosságot kapott a magyarországi támogatók körében. Emellett pedig – bár erre csak röviden utalunk majd tanulmányunk elemző fejezetében – nem elhanyagolható ellentétekhez vezetett az érintett faluközösségekben.

² „[I]t is increasingly difficult for nation-states and for national elites to draw on the old discourses on language to maintain their legitimacy, and [...] this forces them to develop new ideological frameworks, strategies and tactics to maintain their dominant position.” (Ezt és a következő idézeteket saját fordításunkban adjuk közre – a Szerzők.)

A moldvai oktatási program extenziójának második forrása ugyancsak az EU-csatlakozáshoz kapcsolódik: a nemzeti elit ekkor fogalmazza meg és intézményesíti „a nemzeti újraegyesítés deterritorializált vízióját, amely szerint a nemzet és az állam megfeleltethetők egymásnak” (Fox és Vermeersch 2010: 337; vö. Csergő és Goldgeier 2004; Fowler 2004). Magyarország számára az új politikai szerkezetben felértékelődtek a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek, amit „a nemzet határok feletti újraegyesítése” széles körben használt retorikai fordulata jelenít meg. Az újraegyesítés retorikája mellett a magyar állam alapvető anyagi támogatást nyújt a kisebbségi magyarok intézményeinek, és ebbe a kategóriába a Moldvában magyarul tanuló gyerekek oktatási programja is beleértődik. De nem csak az állam támogatásáról van szó: ezen kívül a programba jelentős civil erőforrásokat is sikerült bevonni. Ha eltekintünk az iskolában tartott magyaróráktól, amelyeket értelemszerűen az iskolát fenntartó román állam támogat, a program finanszírozása javarészt a magyar állam és magyarországi magánszemélyek, az ún. keresztszülők támogatásával valósul meg. Ez a legtöbbször évi 40 000 Ft, de ha valaki csíkszeredai középiskolában tanuló gyereket támogat, az előbbi összeg négyszeresét fizeti (bár van arra is példa, hogy többen közösen vállalják el egy gyerek keresztszülőségét). A pénz az oktatási program költségeit fedezi (a tanárok lakhatását és az iskolában nem tanító pedagógusok fizetését, az iskolán kívüli helyszínek fenntartását, az oktatási segédanyagok biztosítását, a rendszeresen megtartott különböző versenyek és más találkozók kiadásait stb.). A magyar állami és a keresztszülői támogatás egymáshoz való aránya változó, a program kezdeti szakaszában az volt jellemző, hogy a magyar állam hozzájárulása csak kis mértékben haladta meg a magánszemélyekét.³ A nemzet „újraegyesítéséhez” tehát a magyar állam mellett a magyarországi támogatók közreműködése is hozzájárul.

Végül meghatározó összetevője a program sikeres kiterjesztésének a keresztszülőkkel való együttműködés modellje, amely az anyagi források megteremtése mellett másképp is hozzájárul ahhoz, hogy a moldvai gyerekek számára vonzó legyen a magyartanulás. A modell a magyarul tanuló gyerekek és a magyarországi támogatók közötti kapcsolat személyességén alapul. Ez leginkább a gyerek és a keresztszülő levelezését jelenti, de a keresztszülők által küldött karácsonyi ajándécsomagot is, máskor meg a résztvevők nyári találkozásait. A moldvai oktatási program tanárai számára feladatkörük része

³ A moldvai magyar oktatás *Naputánjáró* címet viselő hírlevelének 2012. januári számában olvasható kimutatás szerint 2005 és 2011 között a nyelvi revitalizációért felelős szervezet, a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége bevételeinek 50%-át a magyar állam, 42%-át a keresztszülők befizetéseit kezelő A Moldvai Magyar Oktatásért Alapítvány biztosította. A civil támogatás ebben az időszakban 318 millió Ft-ot tett ki; legnagyobbbrészt magánszemélyek – elsősorban keresztszülők – adományaiból állt (3. lap).

a támogatók és diákjaik kapcsolattartásának támogatása. A tanárok minden tanév kezdetekor esedékes felkészítő találkozásán külön felhívják a figyelmüket arra, hogy a keresztszülőkkel való levelezésnek rendszeresnek kell lennie, és minden évben legalább négy levelet fel kell adni a magyarországi támogatónak címezve (a tanév elején és végén, valamint karácsonykor és húsvétkor). Maga a kapcsolatfelvétel is ebben a formában történik: a program magyarországi koordinátoránál érdeklődő leendő keresztszülő jelentkezéséről szóló hírt közzéteszik a moldvai magyartanárok levelezőlistáján, és a moldvai „keresztszülő-felelőshöz” (az egyik tanárhoz) kell eljuttatni a gyerek által a magyartanára segítségével megírt bemutatkozó levelet, amelyet aztán a keresztszülő-felelős továbbít Magyarországra. A kapcsolatfelvételt követően is közvetett a keresztszülő és a moldvai gyerek érintkezése; bár ekkor már a keresztszülő-felelős nélkül zajlik a levelezés, de sok helyszínen a magyartanár adja fel vagy küldi el beszkenelve e-mailen a gyerekek leveleit. Míg ennek okaként a tanárok a román posta kevésbé megbízható voltát szokták megemlíteni, éppúgy gondolhatunk arra, hogy a keresztszülő, mint támogató a program finanszírozásának meghatározó szereplője. Ha ebből a szempontból nézzük, a vele való kapcsolat gazdasági viszonyként értelmezhető. Az általa befizetett összeg ellenértékeként a program a gyerekek személyes megnyilatkozásait – magyar nyelvű leveleit – nyújtja. A keresztszülőknél a moldvai gyerekekkel kialakított kapcsolata Pujolar fent idézett gondolatával összhangban a magyarországi társadalom egyik – „nemzeti elkötelezettségű” – csoportja által a nemzeti nyelv reprodukciójában betöltött szerepe fenntartására irányuló kísérleteként értelmezhető, amely úgy járul hozzá mások (a moldvai gyerekek) társadalmi felemelkedéséhez (csángó értelmiségivé válásához), hogy mindezt „nemzeti keretben” (Zakariás 2011) teszi. A következőkben kutatásunk módszereinek rövid ismertetése után arra a kérdésre keressük a választ, hogy a nemzeti nyelv reprodukciójának feladatát miért főképp nők vállalják magukra.

Módszerek

A kutatás alapfeltevése, hogy a moldvai nyelvi revitalizációs programban a magyar nyelv egyszerre jelenik meg mint a modernizáció forrása és mint a nemzethez való tartozás indexikus jelölője. A két megközelítés ellentétéből adódóan a programot számos feszültség terheli (a globalizált „új gazdaság” nyelvi vonatkozásainak ellenmondásaira lásd Heller 2008, 2010). Mikor e feszültségek empirikus etnográfiai vizsgálatára teszünk kísérletet, kutatásunkat nem egyes csoportokra (beszélő- vagy gyakorlati közösségekre) összpontosítva, de nem is a szélesebb körű társadalmi folyamatokra, hanem a beszélőknek egy adott helyen és időben megvalósuló cselekvéseire fókuszálva,

a nexuselemzés fogalmi keretében végezzük: „a nexuselemzés az általunk vizsgált társadalmi cselekvésekbe bevonódott emberek, diszkurzusok, helyek és közvetítő eszközök szemiotikai ciklusainak feltérképezése” (Scollon–Scollon 2004: viii).⁴ A nexuselemzés a diszkurzuselemzés egyfajta módszertani stratégiája, amely egyszerre támaszkodik különböző nyelvészeti és antropológiai diszciplínákra: a beszélés néprajzára, a nyelvészeti antropológiára és a kritikai diszkurzuselemzésre. Abból kiindulva, hogy a cselekvések nem választhatók el társadalmi vagy politikai kontextusuktól, sem történeti dimenziójuktól, a nexuselemzés az ismétlődő társadalmi cselekvéseket társadalmi gyakorlatnak tekinti. Scollon meghatározása szerint

[a] gyakorlat azon közvetített cselekvések társadalmi cselekvőjének habitusában/történeti anyagában zajló történeti akkumuláció, amelyek e cselekvő élete (élettapasztalata) során történnek, és amelyeket más társadalmi cselekvők »azonos« társadalmi cselekvésként ismerhetnek fel. A gyakorlat időben megelőzi a társadalmi cselekvőt; azaz társadalmunk gyakorlatait többnyire elsajátítjuk, és ritkán kezdeményezzük azokat. (2001: 146)⁵

A nexuselemzés kiindulópontja egy társadalmi kérdés azonosítása – esetünkben a moldvai magyar nyelvi revitalizációs program ellentmondásaié –, és azoknak a társadalmi akcióknak vagy azok tárgyasult eredményének, a „rögzült cselekvés”-nek (Norris 2007; Pietikäinen és mtsai 2011) – például egy moldvai diák által írt levélnek vagy a levél keresztszülői olvasatának a vizsgálata –, amelyekben ez a kérdés manifesztálódik. Ahhoz, hogy feltárhassuk e szemiotikai ciklusok és közvetítő tényezők rendszerét, a kutatónak be kell vonódnia a gyakorlat nexusába; ezáltal lehet a gyakorlat nexusában navigálva az adatgyűjtést és elemzést elvégezni, és összekapcsolni a tágabb társadalmi kontextusban folyó diszkurzusokkal. Pia Lane megfogalmazásában

a nexuselemzés hermeneutikai természetű, mivel a részek, jelen esetben a társadalmi cselekvések elemzése segíti az elemzőt a nagyobb léptékű diszkurzusok megértésében, ami viszont a társadalmi cselekvés alaposabb

⁴ „[A] nexus analysis is the mapping of semiotic cycles of people, discourses, places, and mediational means involved in the social actions we are studying.”

⁵ „A practice is a historical accumulation within the habitus/historical bodies of the social actor of mediated actions taken over his or her life (experience) and which are recognizable to other social actors as ‘the same’ social action. A practice predates the social actor; that is, we mostly learn the practices of our society, rarely initiate them.”

megértéséhez járul hozzá, és ez teremt meg új dimenziót a tágabb kép elemzéséhez. (2009: 455)⁶

A gyakorlat nexusába való bevonódást és az abban való navigációt követően a nexuselemzés harmadik feladata a gyakorlat nexusának megváltoztatása. Scollon–Scollon szerint

[a] nexuselemzés abban tér el a hagyományos etnográfiai kutatástól, hogy [a dokumentáció és elemzés] olyan cselekvéssé válik, amely a gyakorlat nexusában történik meg. A nexuselemzés nemcsak az elemzőt helyezi a gyakorlat nexusába, hanem más résztvevőket is bevon a nexuselemzésbe. (2004: 177)⁷

Ebből a pozícióból válik lehetségessé, hogy a kutató saját elemző készségei révén tárja fel önmaga és mások számára a nyelvi revitalizáció történetiségének, a róla szóló diszkurzusoknak és a benne folyó interakciók rendjének a viszonyait. E munka mint sajátos társadalmi cselekvés egyben a gyakorlat nexusának hosszú távon érvényesülő változásával is járhat.

A dataink többféle forrásból származnak. Több helyszínen folyó etnográfiai kutatásunk részeként, 2014-től megfigyeléseket folytattunk moldvai gyerekek iskolai és iskolán kívüli magyaróráin (összesen 50 órát látogattunk meg), elkísértük a diákokat különböző versenyekre és előadásokra, felkerestük a magyar nyelven továbbtanuló diákokat a csíkszeredai Csángó Bentlakásban. Emellett részt vettünk a tanáraik egyik több napos évnyitó összejövetelén és a keresztszülőkkel évente megszervezett találkozóikon. A keresztszülők rendszeres havi összejöveteleit is figyelemmel kísérjük, valamint közösségi oldalakon egymással fenntartott kommunikációjukba is bekapcsolódtunk. A keresztszülőknek a moldvai gyerekekkel való érintkezését több formában volt lehetőségünk megfigyelni. Egyrészt beleolvashattunk a levelezésükbe és megnézhattuk a gyerekek által nekik küldött videóüzeneteket, másrészt jelen lehettünk a gyerekek magyarországi látogatásain, amikor a velük személyes kapcsolatot ápoló támogatóikkal találkoztak. A megfigyeléseken kívül interjúkat is készítettünk a nyelvi revitalizáció különböző csoportokba tartozó szereplőivel (a következő számok az interjúkra vonatkoznak, az interjúalanyok száma a gyakori csoportos interjúból adódóan ennél jóval

⁶ „Nexus analysis is hermeneutic as the analysis of the parts, in this case social actions, helps the analyst to understand the large-scale discourses which in turn makes us understand the social action better, and this opens up a new dimension for the analysis of the broad picture.”

⁷ „A nexus analysis departs from traditional ethnographic research by making [documentation and analysis] become actions which occur within the nexus of practice. A nexus analysis not only positions the analyst within the nexus of practice, it brings the other participants into the nexus analysis.”

nagyobb): Moldvában magyarul tanuló gyerekekkel és szüleikkel (N = 10), Csíkszeredában magyarul tanuló középiskolásokkal (N = 12), valamint olyanokkal, akik korábban vettek részt a magyartanításban (N = 3), tanáraikkal (N = 15) és keresztszüleikkel (N = 15). A különböző nyilvános találkozókön készített hangfelvételek és az interjúk anyaga együttesen mintegy 70 óranyi anyagot tesz ki.

Elemzés

A keresztszülők főképp nők. Szervezetük, a Keresztszülők a Moldvai Csángómagyarokért Egyesület ([KEMCSE](#)) vezetősége 2016-ban hat nőből és egy férfiből állt, miközben a keresztszülők által befizetett támogatások kezelésére létrehozott alapítvány, az [AMMOA](#) kuratóriumát – 2013-ban módosított alapító okirata szerint – négy férfi és egy nő alkotta. A KEMCSE vezetőségéhez hasonló nemi arányok jellemzik a teljes keresztszülői csoportot is, de erről – a hivatalos nyilvántartás hiánya miatt, illetve a keresztszülői találkozókön szerzett némiképp esetleges személyes tapasztalatainkon kívül – csak közvetett információink van. Az egyik oktatási helyszínen, ahol a keresztszülőknek írt levelek másolatát a pedagógus lefűzve archiválja évenkénti és évfolyamonkénti csoportosításban, az egyik véletlenszerűen kiválasztott osztály (pontosabban: az iskolai évfolyamon belül magyaróra járó nyelvi csoport) levelezése a megelőző tanévben összesen 47 levelet eredményezett. A levelek címzettjei 21 esetben a „keresztszülők” voltak, 20 esetben a „keresztanya” és csak hat levél címzettje volt „keresztapa”. Ugyanakkor a keresztgyereket közösen vállaló partnerek között sem feltétlenül egyenlő arányban oszlik meg a moldvai gyerekekkel való személyes érintkezés feladata. Egyik férfi interjúalanyunk így fogalmazott a saját keresztszülői leveleiről: *„amit mi írunk, ugye, amit a feleségem ír, mer hogyha én írnám, akkor azt senki nem olvasná el, úgyhogy muszáj írnot használni.”* Ebben az idézetben az interjúalany a saját írásképeének olvashatatlanságára hivatkozva, ironikusan számol be a felesége „írnoti” hozzájárulásáról a kapcsolattartáshoz.

A keresztszülőkkal készített interjúinkban a programhoz való csatlakozás négy főbb motivációját azonosítottuk: ezek az Erdélyhez való kötődés, a segítő hozzáállás, a családcentrikusság, valamint a közösségi elkötelezettség. Erdély jellemzően értéként jelenik meg a programba való bevonódásról szóló narratívákban, sokszor olyan környezetként, amely konzerválta, megőrizte a kulturális és nyelvi örökséget. Ennek védelme, illetve a következő generációnak való továbbadása a keresztszülők számára olyan feladat, amelyet közülük sokan azért is éreznek a magukénak, mert van valamilyen erdélyi kötődésük. Ez lehet rokoni természetű, de sokszor csak

arról van szó, hogy életük valamely szakaszában jártak Erdélyben. A következő idézetben egy budapesti keresztanya mesél arról, hogyan került kapcsolatba a keresztszülők közösségével:⁸

Én úgy hallottam először hogy ööö én- én szeretem a- a népi dolgokat, és valahogy elkeveredtem egy csángó bálra. (.) És akkor csángó bálon ööö szembe- ja! h- hát Erdély-szimpatizáns vagyok, az száz éve és- (.) régóta. Most így öregségemre mindig azt mondom, hogy én már nem akarok sehova utazni, mert a világból bb rengeteg dolgot nem láttam, tehát rengeteget kellene nézni, de most má (.) arra úgyszincs idő meg pénz, (.) viszont Erdélybe az ember mindig gazdagszik valamivel, tehát Erdélybe az emberekkel beszélgetve a kis falvakba (.) mindig az volt a vágyam, hogy egyszer majd a gyerekeimmel (.) kabanától kabanáig, ilyen hátizsákos túrát, a Hargitán végigmegyünk, hát ez sose jött össze, mer (.) édes férjem- nem- nek nem volt ilyen ér- ööö érdeklődése, és (.) hát az én nő létemre nem- nem mertem, azért tudtam, hogy ott mackó is van.

A legtöbb keresztszülő a programba való bevonódását megelőzően is társadalmilag aktív volt, jellemzően vett már részt valamilyen önkéntes, segítő tevékenységben. A narratívákban Moldva úgy jelenik meg, mint a Magyarországhoz és akár Erdélyhez képest elmaradott, segítségre szoruló vidék. Az „anyaországban” élők feladata pedig az lenne, hogy segítsék a felzárkózást, de úgy, hogy közben az ottaniak megőrzik az elbeszélő szerint értéket hordozó moldvai csángó nyelvjárást és etnográfiai jellemzőket. Ez a kettős célkitűzés, ahogy a későbbiekben még látni fogjuk, helyenként önellentmondáshoz vezet. Az előző idézet folytatásában a budapesti keresztszülő Erdély és Moldva szembeállításán keresztül indokolja meg saját segítő tevékenységét:

A (.) 89-es forradalomnál ott önkéntesként (.) az első napokban a máltaiakkal átmentünk, szóval magyarul Erdéllyel kezdődött és aztán ez most kiterjedt az Erdélyen túl. (.) Erdély már (.) egész jól elvan, mer aa- a turizmus miatt már ezek a székelly falvak (.) egész jól öö lábra kaptak, már úgy értem, hogy gazdaságilag sokkal jobban vannak, (.) sok helyen voltam már ezek a csíksomlyói passiók ürügyén ahol szebb volt a fürdőszoba, mint az én otthonomba, (.) és- és úgy megnyugodtam, hogy azért ott- ott már boldogulnak az emberek, és akkor valahogy eljutottam erre a csángó bálra, és akkor rájöttem hogy a csángók (.) azok, akiket nekem támogatni kell, mer (.) öök- öök nagyon-nagyon rászorulnak, és akkor valahogy így kezdődött ez az egész.

⁸ Az interjúk átírásához használt jelölések a következők voltak:

- (.) egy másodpercnél rövidebb szünet
- (1.5) a szünet időtartama (másodpercben megadva)
- [] egymást átfedő szólások
- xxx- önfélbeszakítás
- xxx az elemzés szempontjából különösen releváns részletek

Az idézetben a boldogulás és a rászorultság ellentéte Románia nyugati és keleti régiójának különbségeként jelenik meg, miközben a narratíva a forradalmi időkben végzett korábbi tevékenység és a mai keresztszülői támogatás közötti kontinuitásra helyezi a hangsúlyt.

Az Erdély iránti kötődés és a segítő szándék mellett a családi viszony jelentősége a harmadik említett motiváció. A támogatott moldvai gyerekekhez fűződő viszony mintegy rokoni kapcsolatként értelmeződik a keresztszülők részéről, és ezt a program már nevében is jelzett módon támasztja alá. A keresztszülők a találkozóiokon és interjúinkban többször beszélnek az általuk támogatott gyerekekről az „enyém”-ként, és gyakran használják a „felnevel egy gyermeket” kifejezést arra, aki anyagi támogatásával végigkíséri egy gyerek tanulmányait. A hagyományos értékek között számon tartott családcentrikusság nem csupán egyik jellemzője és motivációja a keresztszülőknek, de egybevág a “nemzet mint család” metaforájával is (vö. Lakoff 1996/2002). A családi viszony jelentőségére mutat példát harmadik idézetünk, amely egy nemrég kialakult keresztszülői viszonyról szól:

*Az hogy van egy gyerekem, aki hiába harmadikként született egy családba, mégis csak egyke, és hát most azt kell mondanom, nem (.) teljesen öm öm (.) alaptalanul, hogy ő már eléggé elég- ö lenyugodott és és ö jobb körülmények között és egy teljesen modern világba született bele ebbe a családba, és akkor azt mondtam hogy szeretném hogyha az én gyerekemnek lenne egy olyan (.) **kvázi műrokona** is, aki egy más világot is meg tud neki mutatni. És hogy hogy ömm az hogy én. Tehát nem is arról szól ez a dolog, hogy mer hogy én most gondoskodok, nem én gondoskodok erről a gyerekről egyáltalán, hiszen van neki édesanyja, édesapja, **van egy fantasztikus közösség, aki ott a magyaroktatást csinálja**, haneem én azt mondom hogy ebből a programból, én biztos vagyok benne, hogy én magam és az én gyerekeem, mert direkt úgy kértem, öö [a magyartanárt], hogy olyan gyereket kapjak, aki közel egydős a fiammal, és hát és lehetőség szerint fű, lehetőség szerint, és hogy az állatokat. Állatokat kedveli.*

Az interjú más részleteiben, mint ahogy a fenti idézet második kiemelésében is megjelenik, a keresztszülő beszámol arról, hogy a Moldvában élő „magyarok” támogatását tekinti céljának, és a keresztygyereke ideális esetben ugyancsak ezt a célt követné, ha magyar nyelven tanulna tovább. Ugyanakkor a keresztszülő szándéka nem korlátozódik csupán a „csángómagyar értelmiség” kinevelésére, hanem egyben saját gyermekének a családi viszonyokban fennálló helyzetére is hatással kíván lenni.

Ami a keresztszülők motivációi között végül ugyancsak hangsúlyosan megjelenik, az a család metaforáján keresztül a tágabb közösség – a nemzet – iránti elköteleződés. A nyelvi revitalizációs program és a támogatást nyújtó keresztszülők egyik alapvető célja, hogy megtartsák a „csángó” gyerekeket a családként megjelenő nemzet közösségében, amely a nyelv mentén szerveződik. Az „egy nyelv – egy nemzet” már fentebb említett ideológiája

mentén a romániai Moldvában élő, de magyarul beszélő „csángók” magyarok, nyelvük elvesztésével azonban magyar identitásuk is törlődne. Az „archaikus csángó nyelv” magyar nyelvjárásként való tételeződése, illetve e nyelv beszélőinek „megmentése” tehát kulcskérdéssé válik a nemzet fenntartása szempontjából: a nyelv revitalizációja egyet jelent a gyerekek identitásának megőrzésével. Ugyanakkor a gyerekek nem beszélnek ezt a nyelvet, mint ahogy a tanárok sem, azaz az ő interakcióik szükségszerűen valami olyat eredményeznek, ami nem archaikus, hanem új, nem nyelvújítás előtti, hanem egészen kései, és a legkevésbé sem „tisza”, mivel a többnyire erdélyi származású magyartanár és a román elsődleges nyelvű moldvai gyerek intenzív nyelvi érintkezésének az eredménye. Ez azonban elég lehet a nyelv köré szerveződő közösség összetartozástudatának a fenntartására, ami így is képessé válik az értékek továbbadására. Erre mutat példát az alábbi idézet, amely az oktatási program hírlevelében olvasható egy keresztszülő bemutatkozó szövegének részleteként, és egy magyarul tanuló középiskolás jelenét és jövőjét a vágyott sikertörténetként mutatja be.

Magdaléna az első, **gyönyörű archaikus magyarsággal megírt levelével elrabolta a szívünket.** [...] Magda évközben a Csíkszeredai Bentlakásban él, Erdély egyik legjobb iskolájában, a Márton Áron Gimnáziumban tanul – az ő sorsa szimbóluma lehet a keresztszülő programnak, mert ha ez nincs, a kislányunk **kallódó román asszony** lesz, így viszont **ragyogó elméjű, magyar értelmiségi.** *(Naputánjáró, 2013. december, 9. lap)*

A fentiekből látszik, hogy a keresztszülők számára a nyelvi értéktulajdonítás a nemzet megőrzésével áll összefüggésben. Ebben a nyelvi, szimbolikus reprodukcióban az erdélyi kötődésű, segítő hozzáállású, családcentrikus, de gyereket már nem tervező keresztanyák aktív szerepet vállalnak. A keresztanyák a nemzeti reprodukció feladatát családi viszonyként értelmezik, ebben a „családban” termelik újra a hagyományos női szerepkört. A nyelv, a nemzet és a nőiség reprodukciója azonban „nem tökéletes”, mert elmozdulást jelent a dzsenderviszonyok hatalmi elrendeződésében, amennyiben a nyelv és azzal együtt a nemzeti identitás továbbadásáért felelős anya szerepét átírja. A keresztanya lesz az a szereplő, aki közvetlen aktív szerepet ugyan nem vállal ebben a folyamatban, viszont, mint az anyagi támogatást biztosító, arról rendelkező, közvetett nyomást gyakorolhat rá.

Ennek az aktivitásnak és szerepfelosztásnak az értelmezése azonban jelentős eltéréseket mutat a keresztszülők és a magyaroktatásban résztvevő gyerekek szüleinek oldaláról. A keresztszülők tevékenységéről a program egyik meghatározó szereplője – maga is többszörös keresztanya – így nyilatkozott:

Szóval ennek a mozgalomnak ez a lényege, hogy hogy aki ebben részt vesz, ami- ami a (.) tántuma. (.) Azt forgatja, adja, (.) szeretetből, viszonzásvadás nélkül. (.) Akár megköszönik, akár nem, (.) akár örülnek neki, akár nem, (.) de- (.) de (1.0) végül is, azt hiszem, hogy ez- ez egy jó célt szolgáló dolog, és azt hiszem, hogy örülnek neki. (.) Bár úgy vettük észre, hogy nagyon nehéz a kinti tanároknak, nem csak a körülményei, hanem a lehetőségei is. (.) Szóval az elzártságból, (.) meg a- a sors (.) nehézségéből adódóan a gyerekeket ők senki nem neveli. (.) A papák elmennek külföldre, hogy pénzt keressenek, a nagymamák otthon vannak, és (.) szóval igazán (.) egy kicsit nevetlenek. (.) Tehát úgy jól esne a- (.) a keresztszülőknek, hogy (.) í- írjanak, ő h- hogy de tetszett vagy nem tetszett vagy- vagy köszönöm. Szóval (.) amikor jönnek a táborokba, akkor igyekezzünk ezeket úgy finoman, mhm hogy- hogy egy kis nevelés is legyen. (.) De- de ettől eltekintve ez a- (.) ez a szeretetlanc, ez- ez mintha örök lenne.

Ebben az elbeszélésben a segítség tehát egyszerre gazdasági tevékenység, ami a „már egészen jól ellévő” Erdéllyel szemben az elmaradott Moldvában indokolt, de nemzetmentő és nevelési munka is, amire a külföldi migránsként dolgozó apa nélkül felnövő, „nevetlen gyerekeknek” szüksége is van. Ezzel a segítséggel a moldvai gyerekből nem „kallódó román asszony”, hanem magyar értelmiségi válik, aki nem csak felismeri és megköszöni a keresztszülőktől kapott értékeket, de tovább is adja majd azokat a nemzeti és nyelvi identitása felvállalása által.

Ehhez képest egészen más interpretáció érhető tetten egy moldvai család tagjaival készített interjúban:⁹

Interjúkészítő (a gyerekhez) *Tu ce știi de naș i? Ai aușit de naș i? Naș îi din Ungaria.*

Te mit tudsz a keresztszülőkről? Hallottál a keresztszülőkről? A magyarországi keresztszülőkről.

Szülő (a gyerekhez) *Naș îi din Ungaria, [...] diț ionar, din Ungaria. Ce fac naș îi din Ungaria?*

A magyarországi keresztszülők [...] szótár, magyarországi. Mit csinálnak a magyarországi keresztszülők?

Gyerek *Ce naș i din Ungaria?*

Milyen magyarországi keresztszülők?

⁹ A moldvai szülőkkel és gyerekekkel készített interjúk nyelve választhatóan (azaz az interjú során is bármikor megváltoztatható módon) a helyben beszélt regiszterek valamelyike vagy azok együttes használata volt. Ezeket nevezik a magyar szociolingvisztikában többnyire magyarnak (csángó dialektusnak) és románoknak. Ez a kódváltás a gyakorlatban többnyire úgy jelentkezett, ahogy a fenti példában is látjuk.

- Interjúkészítő *Dacă n-a aușit, nu-i nimic.*
Ha nem hallott, nincs semmi baj.
- Szülő (a gyerekhez) *N-ai aușit, nu? Bine, eu am aușit.*
Nem hallottál, ugye? Jól van, én hallottam.
- Gyerek *Dar cine és  ia?*
De kik azok?
- Interjúkészítő *O s -t i zică mama mai t rziu.*
Majd k sőbb elmondja az  desany d. [...]
- Interjúkészítő *Dacă- At i aușit despre naș i, de ce sunt ei naș i, de ce vor sa fie naș ii unor copii din Moldova? Ce credeț i?*
Ha- Hallott a keresztsz l kr l, miért lettek keresztsz l k, miért akarnak moldvai gyerekek keresztsz leiv  v lni?
- Sz l  *Probabil, prind experienț  , ș i- **Probabil să realizeze diferenț a între partea locului a lor ș i partea locului a nostru, copiii cum sînt, crescuț i ș i educaț i, la noi, pentru că ei cunosc la ei cum e. (.) Cum  s regulile, probabil vrea să vadă ș i regulile noastre, ș i-i schimb de experienț  .***
Val s n leg tapasztalatot szereznek,  s- Val s n leg, hogy l ss k a k l nbs get az ottani  s az itteni k z tt, milyenek a gyerekek, hogy nevelik  s tan tj k  ket, n lunk, mert náluk tudják. (.) Milyenek a szabályok, val s n leg látni akarják a mi szabályainkat is, és ez egy tapasztalatcsere.

A moldvai sz l  által a keresztszülők motivációiról adott értelmezés nem említi meg egyik általunk korábban felsorolt szempontot sem. Ugyan nem feltétlenül kell a sz l  által az interjúhelyzetben kialakított reprezentációt teljesen általánosnak tekinten nk – vannak ugyanis olyan moldvai sz l k, akik képesek a magyarországi keresztszülők fent leírt motivációit reprodukálni –, de a mások körében a saját gyerekeikr l zajló diszkurzussal kapcsolatot nem mutató szülői értelmezés mégis beszédes példája annak, hogy a nemzet nyelvi alapú reprodukciójának Moldvában megvannak a maga korlátai.¹⁰ Emellett az

¹⁰ Az a kérdés, hogy a magyar nemzeti diszkurzusban való részvételre vagy annak elutasítására milyen arányban mutatnak hajlandóságot a moldvai sz l k, nem válaszolható meg egyszerűen

idézett helyi interpretációnak a magyarországi diszkurzussal való diszkontinuitása abból is adódhat, hogy a nyelvi revitalizáció moldvai közegében a magyar nyelv helyzete és jövője politikailag terhelt kérdés, és a szülő az interjú során igyekszik elkerülni az állásfoglalást.

Kritikai reflexiók

Értelmezésünkben a keresztanyak tevékenységén keresztül elsősorban nem a dzsender reprodukciója történik, hanem maga a nemzet reprodukálódik úgy, hogy a hagyományosként elgondolt családi szerepek újrainródnak a nemzet mint család metaforájában. Ez a metafora azért talál élénk fogadtatásra a keresztanyak között, mert mint Craig Calhoun fogalmaz (aki maga sem igyekszik elkerülni, hogy a nemzet jelenségéről ne biológiai metaforákkal élve beszéljen),

[a] nacionalizmus jelentős, mivel eleven összetevője azoknak a kollektív projekteknek, amelyek a modern világot formálják, és ezen belül átalakítják a társadalmi szolidaritás alapvető egységeit, az identitást és a törvényi szabályozást, valamint vérremenő konfliktusokat strukturálnak.

(2007: 29)¹¹

A magyar nyelv revitalizációját célul kitűző program moldvai és magyarországi résztvevőinek értelmezései között megfigyelhető különbségek bár nem járnak véres konfliktusokkal, de feszültségeket teremtenek. A moldvai gyerekek marginalizált helyzetének megváltoztatására törekvő keresztaszülők e gyerekek társadalmi felemelkedését (továbbtanulását) úgy kívánják támogatni, hogy közben egy kisebbségi – „marginalizált” – csoport tagjaiként tekintenek rájuk. Ezzel párhuzamosan saját tevékenységüket is hasonló kettősség jellemzi: aktív szerepet vállalnak a nemzet reprodukciójában, de közben a reprodukció feladatának nemileg értelmezett – egyenlőtlenségen alapuló – felosztására nem kérdeznak rá. Ezek az ellenmondások azért nem feszítik szét a társadalmi cselekvés kereteit, mert a marginalizáció diszkurzív gyakorlatai a gyerekeket és a keresztanyakat egyaránt a nemzeti felemelkedés szolgálatába állítják.

azáltal, hogy közülük hányan íratják be a gyerekeket a magyarórákra. A magyarórák elsősorban a helyi értékrendszerekben értelmeződnek, amelyekre ugyan nyilvánvalóan hatnak a magyarországi és erdélyi diszkurzusok, de – amint fenti példa is mutatja – nem determinálják a lokális értelmezés folyamatait.

¹¹ „Nationalism matters because it is a vital part of collective projects that give shape to the modern world, transform the very units of social solidarity, identity, and legal recognition within it, and organize deadly conflicts.”

A nőknek a nemzet biológiai, kulturális és állampolgársághoz kötődő reprodukcióban játszott szerepe a nyelvre is kiterjed, ezáltal a nők és a nyelv egymáshoz való viszonya a nemzet fenntartásának meghatározó összetevője lesz. A nyelv továbbadása azonban mindig közvetetten történik – például az iskolai vagy iskolán kívüli magyarórákon, a levelezésben vagy a standardizáció folyamataiban. Véleményünk szerint erről a közvetettségről a nyelvi revitalizáció szociolingvisztikájának úgy érdemes számot adnia, hogy annak etnográfiai leírása nem reprodukálja a nemzet és a nem kulturális reprodukcióját igazoló diszkurzusokat.

Felhasznált irodalom

- Adkins, Madeleine és Jenny L. Davis 2012. „The naïf, the sophisticate, and the party girl: Regional and gender stereotypes in Breton language web videos.” *Gender and Language* 6: 291–308.
- Ahlers, Joselyn 2012. „Language revitalization and the (re)constituting of gender: Silence and women in Native California language revitalization.” *Gender and Language* 6: 309–337.
- Austin, Peter K. and Julia Sallabank 2011. *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bilaniuk, Laada. 2003. „Gender, Language Attitudes, and Language Status in Ukraine.” *Language in Society* 32: 47–78.
- Bodó Csanád 2011. „Implicit és explicit nyelvi ideológiák Moldvában.” *Néprajzi Látóbatár* 20 (4): 51–81.
- Calhoun, Craig 2007. *Nations Matter: Culture, History, and the Cosmopolitan Dream*. London – New York: Routledge.
- Cotter, Colleen. 1999. „From Folklore to ‘News at 6’: Maintaining Language and Reframing Identity through the Media.” In Mary Bucholtz, A. C. Liang, and Laurel A. Sutton (eds), *Reinventing Identities: The Gendered Self in Discourse*. Oxford: Oxford University Press, 369–387.
- Csergő Zsuzsa és James M. Goldgeier 2004. „Nationalist Strategies and European Integration.” *Perspectives on Politics* 2: 21–37.
- Gal, Susan és Gail Kligman, szerk. 2000. *Reproducing Gender: Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*. Princeton: Princeton University Press.
- Grenoble, Lenore A. és Lindsay J. Whaley. 2006. *Saving Languages. An Introduction to Language Revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Echeverría, Begoña. 2003. „Language Ideologies and Practices in (En)Gendering the Basque Nation.” *Language in Society* 32: 383–413.
- Fox, Jon E. és Peter Vermeersch 2010. „Backdoor nationalism.” *European Journal of Sociology* 51: 325–357.
- Fowler, Brigid 2004. „Nation, State, Europe and National Revival in Hungarian Party Politics: The Case of the Millennial Commemorations.” *Europe-Asia Studies* 56: 57–83.
- Hegyeli Attila 2001. „A moldvai csángók magyar nyelvi oktatásának szükségességéről.” *Regio* 12 (4): 181–194.
- Heller, Monica 2008. „Gender and bilingualism in the new economy.” In Bonnie S. McElhinny (ed.) *Words, Worlds and Material Girls: Language, Gender, Globalization*. The Hague: Mouton.
- Heller, M. 2010. „Language as a resource in the globalized new economy.” In N. Coupland (ed.) *The Handbook of Language and Globalization*. Malden – Oxford: Wiley-Blackwell, 349–365.
- Heltai János 2014. *Nyelvsere és a nyelvi tervezés lehetőségei Moldvában*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Hoffman, Katherine E. 2003. „Emigration, gender and the burden of language preservation.” In J. Blythe and R. McKenna Brown (eds.) *Maintaining the Links: Language Identity and the Land: Proceedings of the Foundation for Endangered Languages 7th conference*. Bath: Foundation for Endangered Languages. 93–100.
- Hoffman, Katherine E. 2006. „Berber language ideologies, maintenance, and contraction: Gendered variation in the indigenous margins of Morocco.” *Language & Communication* 26: 144–167.
- Inoue, Miyako 2002. „Gender, Language, and Modernity: Toward an Effective History of Japanese Women's Language.” *American Ethnologist* 29: 392–422.
- Kim, Hyun Sook és Jyoti Puri 2005. „Conceptualizing Gender-Sexuality-State-Nation: An Introduction.” *Gender and Society* 19 (2): 137–159.
- Kroskrity, Paul V. 1998. „Arizona Tewa Kiva Speech as a Manifestation of a Dominant Language Ideology.” In Bambi Schieffelin, Kathryn A. Woolard és uő. (szerk.) *Language Ideologies*. Oxford: Oxford University Press, 103–122.

- Kroskrity, Paul V. 2009. „Embodying the Reversal of Language Shift.” In uő. és Margaret C. Field (szerk.) *Native American Language Ideologies*. Tucson: University of Arizona Press, 190–210.
- Lakoff, George 1996/2002. *Moral Politics: What Conservatives Know That Liberals Don't*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Lane, Pia 2009. „Identities in action: A nexus analysis of identity construction and language shift.” *Visual Communication* 8: 449–468.
- Leonard, Wesley Y. 2012. „Framing language reclamation programmes for everybody’s empowerment.” *Gender and Language* 6: 339–367.
- Mayer, Tamar (szerk.) 2000. *Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation*. London–New York: Routledge.
- Márton Attila 2013. „Az archaikus magyar nyelv átörökítése Moldvában avagy a Moldvai Csángómagyar Oktatási Program.” *Naputánjáró: A moldvai magyar oktatás hírlevele* 2013. december, 4–5.
- Meek, Barbra A. 2014. „Gender, Endangered Languages, and Revitalization.” In S. Ehrlich, M. Meyerhoff, and J. Holmes (eds) *The Handbook of Language, Gender, and Sexuality*. 2nd ed. John Wiley & Sons.
- Mihas, Elena, Bernard Perley, Gabriel Rei-Doval, Kathleen Wheatley, szerk. 2013. *Responses to Language Endangerment: New directions in language documentation and language revitalization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Nettle, Daniel és Suzanne Romaine 2000. *Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, Sigrid 2007. „The micropolitics of personal national and ethnicity identity.” *Discourse & Society* 18: 653–674.
- Pietikäinen, Sari, Pia Lane, Hanni Salo és Sirkka Laihiala-Kankainen 2011. „Frozen actions in the Arctic linguistic landscape: A nexus analysis of language processes in visual space.” *International Journal of Multilingualism* 8: 277–298.
- Pujolar, Joan 2007. „Bilingualism and the nation-state in the post-national era.” In Monica Heller (szerk.) *Bilingualism: A Social Approach*. London: Palgrave, 71–95.
- Pujolar, Joan 2013. „Tourism and Gender in Linguistic Minority Communities.” In Sari Pietikäinen és Helen Kelly-Holmes (szerk.) *Multilingualism and the Periphery*. Oxford: Oxford University Press, 55–76.

- Ranchod-Nilsson, Sita és Mary Ann Tétreault 2000. „Gender and nationalism: Moving beyond fragmented conversations.” In uők. (szerk.) *Women, States, and Nationalism: At home in the nation?* London – New York: Routledge, 1–17.
- Rindstedt, Camilla és Karin Aronsson 2001. „Growing up monolingual in a bilingual community: The Quichua revitalization paradox.” *Language in Society* (31): 721–742.
- Sándor Klára 2012. „Discourses on discourses: cCan we understand each other?” In Peti Lehel és Tánzos Vilmos (szerk.) *Language Use, Attitudes, Strategies: Linguistic Identity and Ethnicity in the Moldavian Csángó Villages*. Cluj-Napoca: The Romanian Institute for Research on National Minorities, 139–167.
- Scollon, Ron 2001. „Action and Text.” In R. Wodak – M. Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 139–183.
- Scollon, Ron és Suzie W. Scollon 2004. *Nexus Analysis: Discourse and the emerging Internet*. London: Routledge.
- Tánzos Vilmos 2011. *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Verderey, Katherine. 1994. „From parent-state to family patriarchs: Gender and nation in contemporary Eastern Europe.” *East European Politics and Societies* 8 (1): 225–255.
- Wertheim, Suzanne 2012. „Gender, nationalism and the attempted reconfiguration of sociolinguistic norms.” *Gender and Language* 6: 261–289.
- Yuval-Davis, Nira. 1997/2005. *Gender & nation*. London: Sage. [Magyarul: *Nem és nemzet*. Fordította Szabó Valéria és Szentmiklósi Tamás. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.]
- Zakariás Ildikó 2011. „Jótékonyág nemzeti keretben – csángómentés Moldvában.” *anBlok* 5: 56–63.